

Arhivi Banjalučke biskupije - počeci digitalizacije arhivske građe

Slavo Grgić

Kao što je poznato, Bosna i Hercegovina je u skorije vrijeme pretrpjela jedan veliki i razarajući rat (posebno je nastradala Banjalučka biskupija) koji nije samo uništio objekte i raselio veliki broj ljudi, nego je također uništio, što djelomično što potpuno, i mnoge knjižnice i arhive. Njima i danas nedostaju sredstva, ali i ljudi, koji bi vodili digitalizacijske projekte i digitalno arhivirali vrlo vrijednu građu, kako bi je sačuvali od propadanja i uništavanja. Na tom planu rade samo neke knjižnice, ali još uvijek nije moguće preko njihovih Internet stranica pretraživati pojedine dokumente, kao što je ako je to moguće u sličnim knjižnicama Hrvatske ili Europe. U multimedijском arhiviranju prednjači svakako Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Sarajevu i još neke manje biblioteke u BiH, a u digitalnom arhiviranju nekoliko manjih arhiva. Kako je to uistinu premalo za ovo vrijeme i mjesto, nadamo se da će se situacija poboljšati u skorije vrijeme, za što postoje i dobre naznake. Neki samostanski i biskupijski arhivi u BiH su također otišli daleko u digitalizaciji svoje građe, no što se tiče mogućnosti pretraživanja arhivske građe na Internetu tu smo još na počecima. Crkveni arhivi na području Banjalučke biskupije čuvaju vrlo vrijednu arhivsku građu, koja je do sada nedovoljno istraživana zbog raznih poteškoća, ali postupkom digitalizacije, koja je već započela, omogućila bi se kvalitetnija istraživanja u budućnosti.

Arhiv Banjalučke biskupije

Arhiv Banjalučke biskupije nalazi se u zgradi rezidencije Banjalučke biskupije i sadrži sljedeće dokumente:

- ♦ prijepise matica krštenih, vjenčanih i umrlih župa Banjalučke biskupije,
- ♦ starije originalne matice pojedinih župa,
- ♦ urudžbeni zapisnik Banjalučke biskupije sa svim pripadajućim dokumentima, dopisima i drugim spisima,

- ♦ druge važne spise crkvene provenijencije, ali i svjetovnog karaktera.

Arhiv je povjeren na službu jednom svećeniku, a pristup dokumentima je ograničen uz potrebnu dozvolu. Dokumenti i dopisi koji su evidentirani u urudžbenom zapisniku nalaze se posloženi po godinama u određene kutije, ali se kod istraživanja mora imati na umu da nisu svi dokumenti poredani po redu, a neki i nedostaju. Sve u svemu, arhiv je vrlo dobro sačuvan kroz mnoge godine rata i poraća i najveći dio dokumenata je moguće kvalitetno istraživati. Možda najvrjedniji izvor za komunikaciju, ali i samu povijest župa Banjalučke biskupije predstavlja urudžbeni zapisnik u kojemu su evidentirani i pohranjeni svi dopisi, telegrami i pisma koje je biskup kao ordinarij dobivao iz pojedinih župa i institucija, ali i dio kopija pisama koje su slane na pojedine župe i institucije.

Matica krštenih župe Grahovo i u njoj prvi upisani kanonički pohod Marijana biskupa iz Arhiva Banjalučke biskupije

Banjalučka biskupija ima svoj biskupijski arhiv i biskupijsku knjižnicu. Biskupijska knjižnica smještena je u dvije velike prostorije u kojima su knjige složene na police, nakon što su u vrijeme Domovinskog rata sve bile spakirane u kartonske kutije radi mogućeg transporta. Jedno su vrijeme morale biti izmještene u prostorije samostana otaca trapista u predgrađu Banje Luke, budući je biskupiji nužno trebao prostor za prognane svećenike te Caritasove ambulante i skladište. Knjižnica sadrži ostavštinu trojice biskupa (osobito je

velika ona pokojnog biskupa Alfreda Pichlera) i mnogih pokojnih svećenika, a danas se puni uglavnom donacijama autora i izdavača te oporučnim ostavštinama pojedinih svećenika. U njoj su stručne (teološke i druge) knjige, beletristika i periodika, a kako knjižnica nije uređena i katalogizirana ne zna se točan broj knjiga (svakako više od 15.000) koje su u njoj nalaze.

Biskupijski arhiv sadrži urudžbeni zapisnik i arhivski materijal od osnutka biskupije, točnije od 1881. do danas. Dvije trećine arhivskog materijala je složeno po kronološkom redoslijedu, a nedostaje popis dokumenata koji manjkaju (dio arhivskog materijala iz razdoblja Drugog svjetskog rata oduzela je komunistička vlast). U Arhivu su također pohranjeni prijepisi matica (koje su župnici svake godine dužni dostaviti u arhiv), uglavnom od 1918. pa do danas, kojih je glavnina uvezana. Također se u njemu čuva i manji broj starih župnih matica iz nekoliko župa koje su u Domovinskom ratu svedene na ostatke ostataka nekadašnjeg stanovništva, tj. oko 5 % predratnog življa.

Banjalučka biskupija trenutno nema knjižničara ni arhivista, a arhivski materijal je smješten u kancelariji Biskupskog ordinarijata. Oko dvije trećine arhivske građe čuva se u registratorima, a ostatak je složen u fascikle za pojedinu godinu. U posljednje vrijeme radilo se dosta na njegovu uređenju, ali je ostalo još puno posla. Za moguće istraživače je svakako problem nedostatak kvalificiranog osoblja i prostora gdje bi mogli dobiti na uvid željene dokumente.

Komunikacija između župa i same Biskupije, te pristizanje i arhiviranje građe je od 1881. do danas bilo vrlo uredno. Svi službeni dopisi protokoliraju se i čuvaju u arhivima: oni iz Ordinarijata u dotičnim župama, oni iz župa u Ordinarijatu. Od 1919. do 1944. izlazio je *Službeni glasnik biskupije Banjalučke* u kojemu su objavljivani različiti službeni dopisi biskupa i Ordinarijata. Nakon Drugoga svjetskog

Urudžbeni zapisnik

rata takvi su dokumenti objavljavani u službenim *Okružnicama*, zatim u zajedničkom glasilu *Vrhbosna* za sve biskupije u Bosni i Hercegovini, a sada izlazi *Službeni glasnik Banjalučke biskupije*. Dopisi se arhiviraju numeričkim i kronološkim slijedom; odvojeni su dijelovi ženidbenog arhiva i arhiva koji se odnosi na svećenike, te na svećeničke pripravnike, bogoslove i sjemeništarce.

Za istraživanje arhivske građe su svakako najvažniji urudžbeni zapisnici u dvadesetak svezaka različite veličine i debljine. Svi su pisani rukom i uz manje razlike svi imaju sljedeći raspored rubrika: tekući broj, datum primitka, podatak o pošiljatelju dokumenta, predmet ili kratak sadržaj dokumenta, komu je dokument otpremljen i datum slanja.

Do sada nije bilo sustavnog istraživanja arhiva, a kada netko želi istraživati arhivske dokumente mora tražiti pismenu dozvolu od biskupa. Biskup ordinarij odlučuje o svakom pojedinačnom upitu o korištenju arhivskog materijala. Uz potrebno dopuštenje, korisnicima je omogućen uvid u dokumente pod vodstvom kancelara biskupije koji je odgovoran za cjelokupni arhiv. Dokumente je moguće istraživati samo u zgradi biskupije, a to je često u kancelariji gdje se oni i nalaze.

Župni arhivi župa u Banjalučkoj biskupiji

Župni arhivi dužni su po svojoj naravi čuvati sve službene spise, zatim župne matice rođenih, vjenčanih i umrlih, te druge knjige u svezi sa životom župe; knjige ženidbenih navještaja, vjeronaučne prozivnike, knjige župnih oglasa, knjige pohoda bolesnika, župne kartoteke, a u nekim župama je to danas uneseno u računalo. Također moraju imati i važnije (tiskane) knjige. Mnogi su, nažalost, teško postradali ili čak posve uništeni, osobito u ratovima, što se odnosi i na župne matice. Upravo to, ali svakako i puno više od toga posjeduju arhivi samostana koji se nalaze na području Banjalučke biskupije. Budući da je Banjalučka biskupija ustanovljena

1881. godine, za istraživanje starije arhivske građe svakako je najbolje krenuti u samostane koji djeluju davno prije. Na području današnje Biskupije postoje tri franjevačka samostana, jedan samostan otaca trapista i četiri samostana časnih sestara. Franjevački samostani se nalaze u Banjaluci, Jajcu i Livnu, samostan trapista je u Banjauci, a samostani časnih sestara su u Novoj Topoli, Banjaluci, Bihaću i Livnu. Ozbiljni istraživači arhivske građe će također morati istražiti i samostanske arhive na čijem se području nalazi pojedina župa. Samostani časnih sestara u svojim arhivima ne posjeduju arhivsku građu o župljanima i župi, no u njima se čuva vrlo vrijedna arhivsku građu koja se tiče povijesti njihova Reda i rada, dopisa s poglavarima i biskupijom te knjižnična građa. Najveći samostan u Banjalučkoj biskupiji je onaj u Livnu, koji također u svojem arhivu čuva vrlo vrijednu arhivsku građu.

Arhiv Franjevačkog samostana u Livnu

Knjižnica i arhiv franjevačkog samostana sv. Petra i Pavla na Gorici u Livnu praktično su osnovani kada i samostan, početkom druge polovice 19. stoljeća. Godine 2010. u knjigu inventara bile su upisane 28.244 knjige u knjižnici i 2.394 u staroj knjižnici. Knjige su katalogizirane i računalno obrađene, a najčešće ih koriste učenici, student i znanstvenici.

Knjižni fond samostanskog arhiva i knjižnice se popunjava kupovanjem, donacijama, a ponajviše ostavštinama preminulih fratara. Samostanski arhiv je uglavnom sreden, dokumenti su složeni u kutije i popisani. U njemu se nalaze okružnice apostolskih namjesnika, redodržavnika i pohoditelja franjevačke zajednice te samostanski urudžbeni zapisnici, nekrolozi, zapisnici ravnateljstva samostana, propovijedi, kronike, gospodarstveno-novčane knjige, inventari i slični spisi, kao i zbirke različitih vrsta građe: spisa, svjetloписа, filatelistička zbirka, zbirka preslika, filmova, video vrpce i sl. Poseban dio sačinjavaju ostavštine braće franjevac, ali i nekih drugih pojedinaca. K tomu treba dodati i arhivsku građu livanjskog dekanata i župa livanjskog područja, uključujući Glamoč i Bosansko Grahovo – za ova dva mjesta samo starija građa.

Stari dokumenti čuvaju se u Arhivu, kao i ostala građa. Nekoliko ih je obnovljeno i posebno zaštićeno, a dosta ih treba i obnovu. Samostanski dopisi koji sada nastaju čuvaju se u gvardijanatu i župama – kasnije se pohranjuju u Arhiv. Stari urudžbeni zapisi Samostana su pohranjeni u Arhiv, a tekući se čuvaju u gvardijanatu. Važno je napomenuti kako najveći dio župnih matice koje se nalaze u samostanskom arhivu (pogotovo starije od 50 godina) nisu u upotrebi, tj. u njih se više ne unose nikakva imena, događaji, godine ili slično, one su sada pohranjene i služe samo kao arhivska građa.

Župni arhivi župa livanjskog područja posjeduju redovitu župnu građu: Matice krštenih, matice krizmanih, matice vjenčanih, matice umrlih, matice obitelji, knjige župnih obavijesti, knjige misnih nakana, propovijedi, knjige inventara, gospodarstveno-novčane knjige, raznih spisa i slično. Starije matice su pohranjene u arhivu samostana.

Počeci digitalizacije

Budući da je razvoj tehnoloških rješenja omogućio pojednostavljenje same digitalizacije arhivske građe, ne samo u tehničkom, nego i u financijskom smislu, smatramo da bi bilo od više-struke koristi pristupiti projektima digitalizacije arhivske građe Banjalučke biskupije. U tu svrhu je već otvorena Internet stranica www.digitalna-knjiznica.ba, koja će identificirati poteškoće koje treba prevladati u svrhu što kvalitetnije digitalizacije arhivske građe Banjalučke biskupije.

Neke od župa, ali i samostana u Biskupiji su već od 2001. samostalno započeli s nekim načinom digitalizacije starih župnih matica, ili bolje reći, s fotografiranjem kvalitetnim digitalnim aparatom župnih matica kako bi bile čitljive na računalo, ali isključivo za internu upotrebu. Razlog zašto je to za internu upotrebu je u tome što još uvijek vlada veliko nepovjerenje da će netko tko se domogne starih župnih matica iste zloripotrijebiti u razne svrhe. No, i sam rad oko kvalitetnog fotografiranja starih župnih matica je jedan dobar početak ka pravoj digitalizaciji arhivske građe koja bi bila dostupna na Internetu.

Trapistički samostan Marija Zvijezda
© 2009 Samostan Trapisti - Banja Luka

Neki od samostana i župa u Biskupiji su svoje stare župne matice (koje nisu više u upotrebi) i druge stare i vrijedne dokumente poslali na mikrofilmiranje u Hrvatski državni arhiv u Zagrebu te posjeduju arhivske snimke. Neke od župa su samostalno kvalitetno fotografirale svoje mlađe aktivne župne matice i pohranile ih u župno računalo, te ih kao takve koriste kod izdavanja potvrda koje župni ured izdaje na temelju župnih matica. Ovakav način čuva matice od čestog korištenja, listanja i slično, a svakako olakšava i ubrzava izdavanje dokumenta, koje vjernici pojedinih župa često zbog raseljenosti traže.

Što se može zaključiti? Svakako je jedan dobar dio posla oko digitalizacije starih župnih matica i starih dokumenata već napravljen; arhivska građa je identificirana i pronađena, nalazi se u dobrom stanju i sačuvana je usprkos čestim ratovima i nepovoljnim uvjetima za arhive. Građa je jednim dobrim djelom već fotografirana kvalitetnim digitalnim aparatima, jedan dio je mikrofilmiran i tako dostupan za lakše istraživanje, a kao takav se može uz pomoć novih tehničkih metoda i pomagala lakše digitalizirati i staviti na mrežne stranice.

Stanje je takvo kakvo je i to se ne može izbjeći. No, arhivska građa čeka istraživače, dio je već obrađen, mrežne stranice postoje, i premda je to gledajući iz perspektive drugih zemalja možda nedovoljno, treba nastaviti hrabro dalje. ■

Samostan sv. Petra i Pavla u Livnu © Bosna Srebrena

Portal Matricula

Saznajte više:

Nakon izlaganja o počecima digitalizacije u Arhivu Banjalučke biskupije na međunarodnom skupu *4th Croatia ICARUS Days & EURBICA Conference „European Archival Landscape: Reaching Out for New Horizons“* u Trogiru u ožujku 2018. predstavnici ICARUS-a ponudili su Arhivu suradnju u pitanjima digitalizacije i objave arhivskih izvora. Zajedničkom suradnjom su matične knjige župe Bosanko Grahovo objavljene na međunarodnom portalu Matricula na kojem su javno dostupne matične knjige iz više od 4.000 mjesta iz Austrije, Njemačke, Poljske, Luksemburga i Srbije. Portal Matricula može se pregledavati na: <http://data.matricula-online.eu/en/>.